

УДК 342.7:364.2:341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.51>

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОГО ПРИСТОСУВАННЯ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Тітко Е.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції
факультету права та міжнародних відносин,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
Голова ГО «Український осередок з прав людини та розвитку освітніх новацій»
ORCID: 0000-0002-7485-2623*

Мусієнко К.О.,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
ORCID: 0009-0004-1786-7521*

Тітко Е.В., Мусієнко К.О. Дотримання принципу розумного пристосування для осіб з інвалідністю як складова протидії дискримінації: міжнародні стандарти та правове забезпечення в Україні.

У межах представленого наукового дискурсу крізь призму ціннісної парадигми сучасного конституціоналізму та міжнародного правопорядку розкрито зміст і правову природу принципу розумного пристосування як ключового імперативу недискримінації осіб з інвалідністю. Дослідження базується на постулаті, що інклюзія є не лише соціальним зобов'язанням, а й фундаментальною ознакою правової держави, яка інтегрує антропоцентричний підхід у систему національних юридичних механізмів. В контексті сучасних геополітичних викликів та наслідків повномасштабної агресії проти України, актуалізується проблема негайної трансформації правових засобів гарантування фактичної рівності, що стає базисом для соціальної стабільності та успішного євроінтеграційного поступу.

Проведено ґрунтовне доктринальне розмежування та визначено функціональну конвергенцію дефініцій «універсальний дизайн» і «розумне пристосування» у контексті розбудови інклюзивної правової реальності. Доведено, що ці категорії перебувають у стані діалектичної взаємодії: універсальний дизайн спрямований на превентивне формування доступного середовища *ex ante*, тоді як розумне пристосування виступає інструментом індивідуалізованої корекції *ex post* для забезпечення реалізації суб'єктивних прав у конкретних правовідносинах. На основі ретельного аналізу релевантної практики Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю та прецедентної практики Європейського суду з прав людини експліковано юридичні критерії «розумності» та встановлено межі «непропорційного чи невинного обтяження», що детермінують обсяг обов'язків суб'єктів як публічного, так і приватного права.

Особливу увагу приділено системному аналізу новел вітчизняного законодавства, зокрема комплексному дослідженню змін, запроваджених Законом України № 4219-IX, що докорінно трансформують застарілу патерналістську парадигму соціального захисту на користь моделі активного сприяння зайнятості та соціальної інклюзії. Ідентифіковано та критично осмислено низку колізійних та прогальних аспектів, які нівелюють ефективність правозастосування. Серед них виокремлено: дефіцит чіткої процедурної регламентації «інтерактивного діалогу» та комунікативної взаємодії між суб'єктами трудових правовідносин; високі ризики неправомірного втручання у сферу приватності при обробці сенситивних медичних даних; а також повну відсутність етико-правових запобіжників щодо застосування систем штучного інтелекту в інклюзивному середовищі, що загрожує виникненням нових латентних форм алгоритмічної дискримінації.

На основі отриманих результатів сформульовано стратегічні концептуальні вектори вдосконалення правозастосовної практики та гармонізації національних правових механізмів із *acquis communautaire* Європейського Союзу. Стверджується, що дієве забезпечення принципу розумного пристосування має стати фундаментом для формування безбар'єрного середовища не лише у сфері праці, а й у сфері доступу до правосуддя, освіти, цифрової інфраструктури та

аудіовізуальних медіасервісів, що є фундаментальною умовою забезпечення гідності людської особистості у демократичній правовій державі.

Ключові слова: розумне пристосування, права осіб з інвалідністю, інклюзивна правосуб'єктність, міжнародні стандарти недискримінації, універсальний дизайн, практика ЄСПЛ.

Titko E.V., Musiienko K.O. Compliance with the principle of reasonable accommodation for persons with disabilities as a component of combating discrimination: international standards and legal support in Ukraine.

Within the framework of the presented scholarly discourse, through the prism of the axiological paradigm of modern constitutionalism and the international legal order, the content and legal nature of the reasonable accommodation principle are elucidated as a pivotal imperative for the non-discrimination of persons with disabilities. The research is predicated on the postulate that inclusion is not merely a social obligation but a fundamental hallmark of the rule of law, integrating an anthropocentric approach into the system of national legal mechanisms. In the context of contemporary geopolitical challenges and the consequences of full-scale aggression against Ukraine, the problem of immediate transformation of legal means for guaranteeing substantive equality is actualized, becoming a cornerstone for social stability and successful Euro-Atlantic integration.

A thorough doctrinal differentiation has been conducted, defining the functional convergence of «universal design» and «reasonable accommodation» within the context of developing an inclusive legal reality. It is substantiated that these categories exist in a state of dialectical interaction: universal design is aimed at the preventive formation of an accessible environment *ex ante*, while reasonable accommodation serves as an instrument of individualized correction *ex post* to ensure the realization of subjective rights in specific legal relations. Based on a rigorous analysis of the relevant jurisprudence of the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities and the European Court of Human Rights, the legal criteria of «reasonableness» are explicated, and the thresholds of «undue or disproportionate burden» are established, determining the scope of obligations for both public and private law subjects.

Special emphasis is placed on a systemic analysis of novelties in domestic legislation, particularly a comprehensive study of the amendments introduced by the Law of Ukraine No. 4219-IX, which radically transform the obsolete paternalistic paradigm of social protection in favor of a model of active employment promotion and social inclusion. A range of conflict-of-law and lacuna-related aspects undermining enforcement efficiency has been identified and critically evaluated. These include: a deficit of clear procedural regulation of the «interactive dialogue» and communicative interaction between subjects of labor relations; high risks of unlawful interference with privacy during the processing of sensitive medical data; and a complete lack of ethical and legal safeguards regarding the use of artificial intelligence in an inclusive environment, which threatens the emergence of new latent forms of algorithmic discrimination.

Based on the findings, strategic conceptual vectors for improving law enforcement practice and harmonizing national legal mechanisms with the *acquis communautaire* of the European Union are formulated. It is asserted that the effective implementation of the reasonable accommodation principle must become the foundation for creating a barrier-free environment not only in the sphere of labor but also in access to justice, education, digital infrastructure, and audiovisual media services, which is a fundamental condition for ensuring human dignity in a democratic state governed by the rule of law.

Key words: reasonable accommodation, rights of persons with disabilities, inclusive legal capacity, international non-discrimination standards, universal design, case-law of the ECtHR.

Постановка проблеми. Динаміка зростання чисельності осіб з інвалідністю в Україні набуває ознак критичного соціально-правового виклику, масштабність якого детермінована наслідками збройного конфлікту та веденням воєнних дій на території держави. Зазначені об'єктивні процеси зумовлюють глибоку трансформацію національного соціально-трудового ландшафту, що відображено на рівні стратегічного планування державної політики. Зокрема, у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 7 січня 2026 року № 92-р «Про схвалення Стратегії зайнятості населення України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026 – 2028 роках» констатовано, що станом на жовтень 2025 року в Україні проживало понад 3 мільйони осіб даної категорії.

Регіональний вимір даної тенденції є не менш репрезентативним: за даними щорічної доповіді Уповноваженої Київської міської ради з прав осіб з інвалідністю, станом на 1 січня 2024 року в столиці обліковано 169 344 особи даної категорії, що демонструє шестивідсоткове зростання порівняно з попереднім звітним періодом. Така статистична експонента актуалізує проблему інституційних бар'єрів, які перешкоджають повноцінній реалізації прав і свобод, гарантованих міжнародним та національним законодавством.

У цьому контексті виняткової ваги набуває принцип розумного пристосування, який виступає ключовим інструментом забезпечення фактичної рівності. Дане дослідження присвячене порівняльно-правовому аналізу сучасних міжнародних інструментів імплементації принципу розумного пристосування та критичній оцінці рівню їх адаптації в українському правопорядку. Акцентовано увагу на виявленні інституційних та процедурних дефіцитів національного законодавства у відповідній галузі. Результатом роботи стало обґрунтування концептуальних пропозицій щодо вдосконалення правових механізмів, покликаних забезпечити перехід від декларативної до реальної інклюзії в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій

Метою статті є комплексний науково-правовий аналіз принципу розумного пристосування для осіб з інвалідністю як складової протидії дискримінації, з'ясування його змісту, передбаченого міжнародними та європейськими стандартами, а також оцінка стану та ефективності правового забезпечення відповідного інституту в Україні з урахуванням останніх законодавчих змін, євроінтеграційного курсу держави та сучасних технологічних викликів.

Стан опрацювання проблематики. Сутність та межі поняття розумного пристосування, як ключового елементу концепції захисту прав осіб з інвалідністю в цілому, досліджувалися у працях таких науковців: І. Федорович, В. Азін, Л. Байда, Я. Грибальський, О. Красюкова-Еннс, Й. Елізондо-Уррестарасу, В. Базалова, Л. Рейнольдс, І. Ель Морабет, К. Бартзеліотіс, І. Англмаєр, Л. Ваддінгтон, А. Бродерік, П. Бланк, М. Стейн. Попри фундаментальну значущість інституту розумного пристосування, у вітчизняному правовому дискурсі він тривалий час розглядався фрагментарно — переважно як похідний елемент загальних засад соціального захисту осіб з інвалідністю. Наявний доктринальний дефіцит комплексних досліджень цієї категорії крізь призму кореляції міжнародних стандартів та національних правових реалій детермінує нагальну потребу в її системній науковій концептуалізації.

Виклад основного матеріалу. Система міжнародно-правового регулювання статусу осіб з інвалідністю отримала своє логічне завершення із прийняттям у 2006 році Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї. Дані акти становлять нормативний базис, на якому ґрунтується сучасне розуміння інклюзивності та обов'язковості запровадження механізмів розумного пристосування у національних правопорядках [1]. Згадана Конвенція гарантує людям з інвалідністю всі ті ж самі права, які гарантовані кожній людині іншими міжнародно-правовими актами (зокрема, Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права тощо) [2; 3; 4]. Проте в Конвенції про права осіб з інвалідністю всі ці права визначаються крізь призму тих особливих викликів, із якими стикаються відповідні особи при їх реалізації. Саме тому цим документом чітко встановлюється, які саме заходи держави-учасниці зобов'язані вживати для забезпечення дотримання того чи іншого права осіб з інвалідністю. Особливо важливим наслідком прийняття Конвенції про права осіб з інвалідністю стало створення нового міжнародного механізму захисту відповідної соціальної категорії населення, яким став Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав осіб з інвалідністю (далі — Комітет), заснований, відповідно до статті 34 цього документу [5].

Положеннями Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю дефінітивно закріплено низку засадничих категорій, серед яких особливе значення мають універсальний дизайн та розумне пристосування. Зазначені концепти складають діалектичну єдність: попри свою термінологічну автономність, вони перебувають у стані функціональної взаємодоповнюваності. Саме через їх синергетичне поєднання забезпечується формування інклюзивного, безбар'єрного середовища, що є необхідною умовою повноцінної реалізації правосуб'єктності осіб з інвалідністю. Так, Конвенція про права осіб з інвалідністю у статті 2 містить таке визначення поняття універсального дизайну, як: «...дизайн предметів, середовища, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну...» [5]. Із цієї дефініції стає зрозуміло, що універсальний дизайн стосується врахування базових критеріїв доступності в контексті об'єктів фізичного оточення, транспорту, послуг. Такі критерії у різних країнах, як правило, визначаються національними стандартами та державними будівельними нормами. Так, наприклад, в Україні таким документом, який регламентує доступність об'єктів фізичного оточення, є ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення». Процес вдосконалення зазначеного документа характеризується послідовною ітераційністю: після дворазового внесення змін, спрямованих на посилення стандартів доступності інфраструктурних об'єктів, з 1 квітня 2026 року очікується набрання чинності третім етапом новелізації його положень. Зазначений етап реформування спрямований на імплементацію положень нового національного стандарту ДСТУ ISO 21542:2025 «Будинки та споруди. Доступність і зручність використання урбанізованого середовища», який є ідентичним перекладом відповідного міжнародного стандарту

[6]. Тобто принцип універсального дизайну спрямований на те, щоб усі об'єкти фізичного оточення, транспорт, послуги тощо відповідали тим загальним вимогам, які дозволять всім людям без винятків мати вільний доступ до них.

Проте інколи бувають такі ситуації, коли особа з інвалідністю все одно не може відвідати певний заклад чи установу або ж повноцінно навчатися, працювати на своєму робочому місці, користуватися певними послугами тощо, навіть незважаючи на те, що принцип універсального дизайну у відповідній будівлі було враховано. Це найчастіше відбувається з тієї причини, що конкретна людина з інвалідністю може мати певні унікальні власні потреби, яких не мають інші особи з інвалідністю – навіть ті, які мають схожі функціональні порушення. Саме для того, аби забезпечити доступність для окремих осіб з інвалідністю на індивідуальному рівні, Конвенцією про права осіб з інвалідністю й було визначено поняття розумного пристосування. Цей міжнародний договір визначає відповідне поняття, як «внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підходящих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи не виправданого тягаря, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод» [5]. Тобто розумне пристосування, на відміну від універсального дизайну, не стосується тих рішень, які створюватимуть безбар'єрний простір для всіх – воно передбачає адаптацію умов під потреби конкретної особи з інвалідністю. Як справедливо відзначає дослідниця української школи Ірина Федорович, «...пандус на вході до будівлі – це не розумне пристосування, а обов'язковий елемент доступності згідно з вимогами державних будівельних норм. Вимогам ДБН мають відповідати житлові будівлі, навчальні, медичні, торговельні заклади, заклади культури, державні установи тощо...» [7, с. 18]. Тобто не можна відсутність пандусу чи сходового підйомника, достатньо широких дверей або ж тактильних елементів доступності виправдовувати відсутністю необхідності впроваджувати розумне пристосування. Заходи, спрямовані на забезпечення потреб усіх осіб з інвалідністю або їх окремих категорій у загальному порядку, не підпадають під дефініцію розумного пристосування, оскільки останнє має виключно індивідуалізований характер. Загальні вимоги доступності є безумовним імперативом, що підлягає повсюдному дотриманню незалежно від наявності прямого звернення конкретної особи. Такий підхід корелює з положеннями статей 26–28 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», які встановлюють обов'язковість створення безбар'єрного середовища як загальну нормативну вимогу [8].

Проте поняття універсального дизайну та розумного пристосування, як вже зазначалося, взаємно не виключаються. Навпаки, вони доповнюються одне одним. Так, наприклад, приведення державних будівельних норм, якими визначаються засади універсального дизайну, у відповідність до більш сучасних міжнародних стандартів тягне за собою підвищення рівня інклюзивності будівель та споруд. Це, у свою чергу, сприяє зменшенню кількості випадків, коли особам з інвалідністю може знадобитися розумне пристосування, оскільки його надання полягає не тільки у запровадженні певних заходів, а й у адаптуванні фізичного простору у приміщеннях під потреби конкретної людини.

Також в контексті характеристики поняття розумного пристосування важливо відзначити, що законодавство України надає гарантії щодо його забезпечення. Так, зокрема, відповідно до положень статті 4 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації», відмову від застосування розумного пристосування роботодавцем у трудових відносинах можна вважати формою дискримінації [9].

Як вже зазначалося, Конвенція про права осіб з інвалідністю є ключовим міжнародним договором, який визначає поняття розумного пристосування. Також варто зауважити, що Комітетом у Загальному коментарі № 6 щодо рівності та недискримінації від 2018 року було деталізовано відповідне поняття. Це, у першу чергу, дозволяє державам-учасницям згаданої Конвенції правильно тлумачити це поняття при його визначенні у власному законодавстві та формуванні релевантних державних політик. Також особливо важливим цей коментар став у контексті встановлення загальних засад для визначення «розумності» пристосування [10]. Це є особливо важливим аспектом, зважаючи на те, що, по-перше, у самій Конвенції про права осіб з інвалідністю в контексті розумного пристосування вказано, що його застосування не повинно становити «непропорційного чи не виправданого тягаря» [5]. Тобто за певних обставин застосування розумного пристосування може ставати недоцільною та/або не виправданою вимогою. По-друге, не варто оминати увагою й необхідність мінімізації можливостей для зловживань окремими особами з інвалідністю своїм правовим статусом (і зокрема в контексті забезпечення розумного пристосування) для набуття більш сприятливих умов або становища порівняно з іншими особами шляхом вимоги надати пристосування, що не є розумним, зважаючи на наявність «непропорційного чи не виправданого тягаря» [5].

В цілому, визначення «розумності» конкретного пристосування є специфічним питанням, яке тлумачилося в дослідженнях науковців різних шкіл, а також практиці судових органів різних країн, які виносили рішення у релевантних справах, та актах реагування правозахисних інституцій. Так, наприклад, дослідниця європейської школи Йоне Елізондо-Уррестарасу (Jones Elizondo-Urrestarazu) відзначала, що розумність пристосування стосується його актуальності, доцільності та ефективності для особи з інвалідністю. Отже, на її думку, пристосування є розумним, якщо воно досягає цілей, для яких воно здійснюється, і адаптоване відповідно до вимог особи з інвалідністю [11, с. 4]. Провідний дослідник американської школи Майкл Стейн (Michael Stein) також поділяє думку, що розумне пристосування повинно базуватися на потребі та ефективності заходу. Проте дослідник вважає, що розумне пристосування не має бути пов'язаним із певною груповою ідентичністю, а його забезпечення повинно виходити за межі категорії осіб з інвалідністю, і надаватися кожному співробітнику, який його потребує. Це, у свою чергу, дозволить створити більш комфортні робочі умови для осіб, до яких застосовуються відповідні заходи, та водночас сприятиме залученню до роботи більш широкого кола осіб, зокрема й людей похилого віку та осіб з тимчасовими функціональними порушеннями, що є корисним для роботодавців [12]. Щодо судової практики, варто відзначити, що національні судові органи виносили рішення стосовно більш практичних питань, пов'язаних із розумністю конкретних пристосувань, а не щодо питань, пов'язаних із загальнотеоретичними аспектами того, що саме є розумним пристосуванням. Для цілей дослідження було обрано справи, що розглядалися судовими органами країн Європи, що належать до різних правових систем. Так, зокрема, суд Норвегії (рішення від 13.08.2020 р. у справі №19/203 «A vs. V/University Hospital») ухвалював рішення на користь позивача, який оскаржував ненадання йому розумного пристосування на підставі того, що відповідне пристосування можна вважати розумним, оскільки воно створює явну користь для позивача [13]. Незалежна державна інституція Словенії «The Advocate of the Principle of Equality» у своєму рішенні від 04.09.2017 р. № 0700-32/2017/85 ключовою підставою для визнання пристосування розумним визначила саме його ефективність, що збігається з поглядами багатьох сучасних дослідників європейської та американської шкіл, суть яких було розкрито вище. Так, інституція визнала, що зміна заходу розумного пристосування для зменшення фінансування однієї особи та, як наслідок, забезпечення для більшої кількості осіб з інвалідністю нового пристосування, тягне за собою зменшення його ефективності, що може вважатися дискримінаційним [14]. Водночас, деякі пристосування не визнавалися розумними судовими органами. Так, зокрема, особливо часто суди посилялися на те, що забезпечення певного розумного пристосування становить непропорційний тягар, оскільки потребує занадто великого фінансування. Такі справи, зокрема, розглядалися в Німеччині (рішення від 20.11.2018 у справі № 6 A 139/17 HAL), Швеції (рішення від 11.10.2017 у справі № A 146/16) та Словаччині (рішення від 27.08.2019 у справі № 8 SO/232/2018) [15; 16; 17]. Також справи щодо визначення розумності пристосування розглядалися й у країнах з англо-американською правовою системою. Так, наприклад, Апеляційний суд Англії та Уельсу у справі від 10.12.2015 «Griffiths v Secretary of State for Work and Pensions» не задовольнив вимогу позивачки, яка просила виключити із загальної кількості пропущених нею робочих днів кількість днів, пропущених через причини, пов'язані з її інвалідністю, оскільки така зміна робочого графіку, на її думку, могла б вважатися формою розумного пристосування. Суд визнав, що таке пристосування не може вважатися розумним, зважаючи на таку характеристику, як негативний вплив її тривалої відсутності на робочі процеси, оскільки позивачка мала у 8 разів більше пропущених днів, ніж було дозволено річною нормою у законодавстві країни суду [18].

У контексті подальшої характеристики ключових міжнародно-правових актів у досліджуваній сфері варто відзначити Європейську конвенцію з прав людини (далі – ЄКПЛ, Конвенція). Цей документ, в силу своєї специфіки та дати підписання, не містить конкретних положень щодо розумного пристосування. Аналогічно, цьому питанню не приділена окрема увага й у Протоколах до цієї Конвенції. Натомість, ЄКПЛ містить важливу загальну норму щодо заборони дискримінації. Цьому присвячена стаття 14 згаданого документа, якою передбачено, що «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою: статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою» [19]. У цій нормі інвалідність прямо не визначена, як одна з тих ключових ознак, які можуть стати підставою для дискримінації. Це, як вже наголошувалося, можна пояснити тим, що цей документ було підписано ще в 1950 році, коли міжнародно-правові стандарти прав осіб з інвалідністю перебували лише на етапі свого зародження, й у світі переважно домінувала медична модель інвалідності. Відповідно до такої моделі, особи з інвалідністю розглядалися не як рівноцінні члени суспільства, які мають право бути залученими до всіх соціальних процесів, а рад-

ше як об'єкти для лікування. Таким чином, не визнавалося, що проблема існування бар'єрів для осіб з інвалідністю полягає в суспільстві, яке саме їх створює. Натомість вважалося, що причиною існування таких бар'єрів є сам факт наявності в конкретних людей інвалідності, яку, для усунення перешкод, потрібно було лікувати. Проте, повертаючись до аналізу згаданої вище норми ЄКПЛ, можна відзначити, що нею все ж передбачено, що дискримінація може бути спричинена й іншими ознаками [19].

Саме тому в контексті ЄКПЛ особливо важливого значення набуває судова практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд). Він тлумачить положення відповідної Конвенції та розширює межі їх застосування на коло сучасних правовідносин, регулювання яких прямо не було передбачено ЄКПЛ. ЄСПЛ вже встиг розглянути чимало справ, які стосувалися як захисту прав осіб з інвалідністю в цілому, так і конкретно застосування розумного пристосування. Важлива теза містилася у рішенні ЄСПЛ від 10 червня 2025 року у справі «*A.F.L. v. Iceland*». Так, Суд зазначив, що ЄКПЛ «...повинна, наскільки це можливо, тлумачитися в гармонії з іншими нормами міжнародного права, а тому положення щодо прав осіб з інвалідністю, викладені в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та інших релевантних джерелах, мають бути взяті до уваги...» [20, с. 50]. Відповідно, ЄСПЛ підкреслив, що при ухваленні рішень він посилається не лише на положення ЄКПЛ, а й на міжнародні стандарти, закріплені іншими ключовими договорами, зокрема й Конвенцією про права осіб з інвалідністю. Натомість, у своєму рішенні у вже згаданій справі Суд у контексті забезпечення розумного пристосування відзначав, що «...визначення заходів, які мають бути вжиті, не є його завданням. Національні органи, з огляду на їхній безпосередній і постійний контакт із життєвими реаліями своєї країни, за загальним правилом, перебувають у кращому становищі, ніж міжнародний суд, для оцінки індивідуальних та локальних потреб і обставин у цьому контексті...» [20, с. 51]. Концептуальний аналіз релевантної практики дає підстави констатувати, що юрисдикційна компетенція ЄСПЛ у зазначеній категорії справ обмежена верифікацією самого факту дискримінації за ознакою інвалідності у ситуаціях, коли правовим підґрунтям позову є незабезпечення відповідачем розумного пристосування. У той же час, компетенція суду не охоплює встановлення того, чи були вжиті заходи достатніми для забезпечення розумного пристосування, оскільки такі аспекти повинні визначатися саме національними органами із урахуванням ряду специфічних факторів, які визначають «розумність» пристосування й варіюються від однієї країни до іншої.

Особливо важливим, передусім, в контексті євроінтеграційного курсу України, буде охарактеризувати й ключове законодавство Європейського Союзу щодо запобігання та протидії дискримінації осіб з інвалідністю, а також забезпечення їм розумного пристосування. Для Європейського Союзу повага до прав людини та основоположних свобод є одним із ключових принципів, який лежить в основі функціонування цього регіонального об'єднання поруч із принципами свободи, демократії та верховенства права, що чітко визначено у преамбулі Консолідованої версії договору про Європейський Союз й проходить червоною ниткою крізь усе право Союзу [21]. Акцент на цих принципах зроблено і в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [22]. Відповідно, захист прав осіб з інвалідністю, як особливої соціально вразливої категорії населення, також складає одне з питань підвищеної уваги для європейського співтовариства. Проте розумне пристосування в межах права Європейського Союзу прямо згадується лише в Директиві Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності. Так, у статті 5 цього документу, окрім самого визначення поняття розумного пристосування, було описано навіть деякі аспекти його застосування [23]. Доктринально значущим є те, що відповідна правова регламентація була вироблена *pro futuro* ще до офіційної кодифікації міжнародних стандартів у Конвенції ООН 2006 року. До того ж визначення розумного пристосування, яке міститься в останній, відображає всі ключові аспекти в контексті цього поняття, описані ще у зазначеній Директиві. Водночас, положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю у синергії з актами м'якого права, зокрема загальними коментарями профільного Комітету ООН, суттєво детермінували розширене тлумачення принципу розумного пристосування, надавши йому ознак універсального правового стандарту. У цьому контексті визначальним є досвід Європейського Союзу, який у грудні 2010 року депонував акт про офіційне підтвердження Конвенції. Такий крок не лише закріпив за Союзом статус повноправного суб'єкта даного міжнародного договору, а й зумовив виникнення імперативних зобов'язань щодо імплементації конвенційних норм у межах своєї компетенції, що безпосередньо впливає на формування *acquis communautaire* у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю. Так, зокрема, як справедливо зазначали дослідники європейської школи Ліза Ваддінгтон (Lisa Waddington) та Андреа Бродерік (Andrea Broderick), існує обов'язок Суду справедливості Європейського Союзу тлумачити законодавство ЄС у максимальній відповідності до норм Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [24, с. 31].

Варто відзначити, що право Європейського Союзу – динамічна правова система, яка постійно розвивається. Саме тому з моменту прийняття згаданої Директиви 2000 року європейським співтовариством було здійснено ще декілька напрацювань у сфері забезпечення розумного пристосування. Так, зокрема, у вересні 2020 року було представлено проєкт звіту про впровадження Директиви Ради 2000/78/ЄС про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності з урахуванням Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. У цьому документі, зокрема, визначалося, які саме аспекти забезпечення розумного пристосування не були враховані зазначеною Директивою, проте повинні бути врегульовані правом Європейського Союзу для більш ефективної протидії дискримінації осіб з інвалідністю [25].

Проте варто зазначити, що, хоча саме до трудових правовідносин розумне пристосування застосовується найчастіше, його забезпечення не повинно обмежуватися виключно цієї сферою. Далеко не всі країни використовують такий підхід на практиці при формуванні відповідного законодавства. Так, наприклад, дослідники європейської школи Імане Ель Морабет (Imane El Morabet) та Ліндсі Рейнольдс (Lindsey Reynolds) відзначали, що у деяких країнах-членах Європейського Союзу законодавче визначення розумного пристосування обмежується виключно сферою зайнятості, що відповідає обов'язку держав щодо імплементації положень Директиви Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності. Такий підхід, зокрема, застосовується в Австрії, Німеччині, Литві та Словаччині. Інші держави-члени в контексті законодавчого визначення розумного пристосування вийшли за межі вимог згаданої Директиви та, відповідно, сфери трудових правовідносин. Так, у ряді країн на законодавчому рівні було закріплено положення щодо застосування розумного пристосування в деяких інших сферах суспільного життя, зокрема, у сферах освіти, доступу до товарів, послуг та публічних заходів [11, с. 21].

В сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій особливої актуальності розумне пристосування набуває в контексті забезпечення безперешкодного користування людьми з інвалідністю на однаковому рівні з іншими цифровими продуктами. Ідеї інклюзивності при створенні дизайну в усіх сферах, й зокрема для цифрових продуктів, активно просуває дослідниця американської школи Кет Голмс (Kat Holmes). Вона наголошує на необхідності врахування індивідуальних потреб представників штучно виключених із суспільства соціальних груп, у тому числі й осіб з інвалідністю з різними видами порушень, при формуванні цифрового дизайну [26]. У свою чергу, інший американський дослідник Пітер Бланк (Peter Blanck) у своїх працях більше звертає увагу на індивідуальні потреби окремих категорій осіб з інвалідністю, які повинні бути врахованими при розробці та вдосконаленні цифрових продуктів. Прилаштування цифрових продуктів під такі вимоги можна вважати формою забезпечення розумного пристосування, оскільки при здійсненні таких заходів враховуються індивідуальні потреби чітко визначеного кола осіб. До того ж Пітер Бланк акцентує увагу на прецедентному характері судочинства США, де особи з інвалідністю успішно оскаржували незабезпечення розумного пристосування у цифрових продуктах з огляду на свої специфічні потреби. Релевантними прикладами такої практики є справи «Cullen v. Netflix», «Lighthouse for the Blind and Visually Impaired v. Redbox Automated Retail and Save Mart Supermarkets», «Young v. Facebook», «Stern v. Sony» та «Author's Guild v. HathiTrust» [27]. Наведені кейси ілюструють еволюційний перехід від суто архітектурної (фізичної) до цифрової інтерпретації безбар'єрності, де дефіцит адаптивності інтерфейсу кваліфікується як форма дискримінації.

Зазначена парадигма інклюзивності віртуального простору згодом була імплементована у правовий порядок Європейського Союзу. Це знайшло відображення у прийнятті Директиви (ЄС) 2016/2102 про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів державного сектору (Web Accessibility Directive). Такий підхід підтверджує транскордонну тенденцію формування універсальних стандартів, згідно з якими обов'язок із забезпечення доступності та розумного пристосування поширюється на весь спектр інформаційно-комунікаційних технологій, перетворюючи цифрову інклюзію на імперативну вимогу сучасного правопорядку.

В рамках права Європейського Союзу також існує документ, який забезпечує правове регулювання сфери створення цифрових продуктів та надання аудіовізуальних медіапослуг. Мова йде про Директиву 2010/13/ЄС Європейського парламенту та Ради від 10 березня 2010 року про координацію певних положень, встановлених законами, нормативно-правовими або адміністративними актами в державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг, до якої двічі вносилися зміни (у 2018 та 2024 роках). В контексті досліджуваної тематики цей документ, передусім, є важливим, оскільки він визначає стандарти доступності аудіовізуальних медіапродуктів для відповідної соціальної категорії, що є важливою складовою забезпечення права на доступ до інформації та протидії дискримінації осіб з інвалідністю. Хоча згадана Директива й не згадує прямо про обов'язок забезпечення розумного пристосування, вона, у статті 7, містить важливу норму, яка визначає

обов'язок держав-членів Європейського Союзу без невиправданої затримки забезпечувати підвищення доступності для осіб з інвалідністю послуг, які надаються постачальниками медіапослуг, котрі перебувають під юрисдикцією відповідних держав. Також цією статтею вводиться обов'язок держав забезпечити регулярне звітування з боку постачальників медіапослуг національним регуляторним органам про впровадження заходів, спрямованих на підвищення доступності відповідних послуг [28]. Тобто дана стаття, незважаючи на відсутність прямої вказівки на необхідність забезпечення розумного пристосування, все ж визначає загальний обов'язок забезпечувати доступність аудіовізуальних медіапослуг для всіх осіб з інвалідністю, що, у тому числі, включає й внесення індивідуальних пристосувань для забезпечення доступності особам з інвалідністю з певними видами функціональних порушень.

Україна, реалізуючи стратегічний курс на повноправне членство в Європейському Союзі, демонструє стійку динаміку в імплементації міжнародних та європейських стандартів забезпечення прав осіб з інвалідністю. Пріоритетним напрямом вітчизняного державотворення стало впровадження принципу розумного пристосування як фундаментальної гарантії інклюзивності, що відповідає кращим світовим практикам та вимогам *acquis communautaire*. Так, зокрема, ще в 2009 році Україною було ратифіковано Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю. Вагомим кроком у цьому напрямі стало прийняття Закону України від 19 грудня 2017 року № 2249-VIII. Положеннями даного акта у вітчизняному законодавстві було здійснено ревізію термінологічного апарату: застарілі та стигматизуючі дефініції (зокрема, «інвалід», «інвалід війни», «дитина-інвалід») замінено на антропоцентричні терміни («особа з інвалідністю», «особа з інвалідністю внаслідок війни», «дитина з інвалідністю»). Така трансформація повною мірою корелює з рекомендаціями Комітету ООН, наданими Україні у заключних зауваженнях до її періодичних звітів [29; 30]. Також приймалися й інші численні нормативно-правові акти у цій сфері, серед яких варто відзначити, зокрема, Національні плани дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» (на періоди до 2020 та 2025 років), План заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю, до першої доповіді України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року, Указ Президента України «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю» [31; 32; 33; 34]. У контексті забезпечення принципу розумного пристосування національне законодавство України тривалий час характеризувалося фрагментарністю та відсутністю системної доктринальної визначеності. Тривалий період відповідні положення не знаходили прямої імплементації у спеціальних нормативно-правових актах, а їхня легітимність ґрунтувалася виключно на нормах Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Остання, згідно зі статтею 9 Конституції України та статтею 19 Закону України «Про міжнародні договори України», є невід'ємною частиною національного законодавства з моменту надання Верховною Радою України згоди на її обов'язковість [35]. Пріоритетність конвенційних норм дозволяла застосовувати цей принцип безпосередньо, попри тривалу відсутність його термінологічної конкретизації у галузевих законах. У процесі вдосконалення правового регулювання відповідної сфери у національному законодавстві почав все частіше з'являтися термін «розумне пристосування». Зокрема, мова йде про положення Законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», а також «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [8; 9]. Проте жодним із цих чи інших нормативно-правових актів не конкретизувалися конкретні заходи, які можуть бути вжиті для забезпечення розумного пристосування, механізми застосування цього поняття на практиці тощо.

Попри запровадження в Україні правового режиму воєнного стану з 24 лютого 2022 року, процес нормативно-правового забезпечення прав осіб з інвалідністю не втратив своєї динаміки. Така тенденція є цілком обґрунтованою, оскільки забезпечення воєнної безпеки як невід'ємного складника національної безпеки має на меті передусім захист засадничих цінностей демократичного суспільства. У контексті доктринальних підходів представників вітчизняної правничої школи, зокрема Ельвіри Тітко, воєнна безпека розглядається як категорія, що «...безпосередньо забезпечує мирне існування в державі людей та захист усіх прав людини» [36, с. 129].

Відтак, логічним продовженням реформування національного законодавства у сфері інклюзії та детермінації принципу розумного пристосування стало прийняття 15 січня 2025 року Закону України № 4219-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю», введеного в дію з 1 січня 2026 року. Цей акт став фундаментальним етапом інституціоналізації механізмів реалізації трудових прав осіб з інвалідністю, адаптуючи вітчизняний правовий інструментарій до викликів воєнного часу та стандартів міжнародного гуманітарного права. Даним нормативно-правовим актом здійснено системне доповнення законодавства про працю комплексною дефініцією розумного пристосування та алгоритмами його практичного забезпечення. Крім того, Закон запровадив диференційовану систему стимулювання інклюзивного

ринку праці, що охоплює: медико-реабілітаційний та психологічний супровід працівників; розширений спектр фінансових гарантій і дотацій для роботодавців; а також інноваційний механізм цільового внеску на підтримку працевлаштування осіб з інвалідністю [37].

Нові положення щодо розумного пристосування було відображено також і в Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Передусім, мова йде про статті 17, 17-1, 18, 18-1, 18-2 відповідного Закону. Особливо важливою в цьому контексті є стаття 17-1, якою визначається ряд заходів, що можуть здійснюватися в контексті забезпечення розумного пристосування. Проте у цій же нормі вказано, що відповідний перелік не є вичерпним [37]. Більшу конкретизацію це питання отримало у підзаконному нормативно-правовому акті, яким стала Постанова Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2025 року № 1673 «Про затвердження принципів, критеріїв і меж розумного пристосування та універсального дизайну». Цей документ набув чинності із 1 січня 2026 року й визначив, у тому числі, й конкретний обсяг «розумності» пристосування [38]. Передбачено новою статтею 17-1 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» й конкретні умови та механізм компенсації витрат на заходи розумного пристосування для роботодавця [37].

Проте Законом України № 4219-IX було не тільки визначено забезпечення розумного пристосування прямим обов'язком роботодавця, витрати на виконання якого можуть підлягати компенсації. Відповідним законом було докорінно реформовано систему працевлаштування осіб з інвалідністю в цілому. Так, у порівнянні з тим, як вона функціонувала до 2026 року, можна відзначити, що з прийняттям Закону України № 4219-IX адміністративно-господарські санкції у формі штрафів за невиконання нормативу працевлаштування осіб з інвалідністю змінилися на цільовий внесок на підтримку працевлаштування таких людей. Також від 2026 року роботодавці повинні надавати звітність з відповідного питання не щорічно, як це було раніше, а щоквартально у складі податкових розрахунків. До того ж, якщо до введення в дію згаданого закону для зарахування працівника з інвалідністю до квоти роботодавцю був потрібен лише сам факт працевлаштування відповідної особи, то з 1 січня 2026 року роботодавцеві потрібно, щоб цей працівник працював у нього за основним місцем роботи, отримував заробітну плату, вищу за мінімальну, а також мав нормальну або адаптовану тривалість робочого часу. Наостанок, функції контролю за дотриманням роботодавцями квоти, які раніше здійснювалися Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю, було перекладено на податкові органи та Державну службу України з питань праці [37].

Попри суттєву позитивну динаміку в нормативно-правовому регулюванні принципу розумного пристосування, якої було досягнуто в Україні впродовж останніх років, правозастосовна практика продовжує стикатися з низкою системних викликів. Подолання цих проблемних аспектів вбачається пріоритетним завданням для забезпечення фактичної, а не декларативної рівності у реалізації особами з інвалідністю своїх фундаментальних прав.

Ключовим дефіцитом сучасного правового механізму є відсутність чіткої регламентації процесу інтерактивної комунікації між працівником, який потребує розумного пристосування, та роботодавцем, на якого покладено обов'язок щодо його забезпечення. Відсутність процедурної прозорості у цій взаємодії створює ризики суб'єктивізму та може призводити до нівелювання змісту самої правової гарантії. Так, чинним українським законодавством в контексті забезпечення розумного пристосування основний акцент робиться саме на фінальному результаті – безпосередньому наданні відповідного пристосування. Проте процес комунікації між роботодавцем та працівником з цього приводу; момент, з якого він повинен розпочинатися; максимальна його тривалість детально не врегламентовані, хоча саме такий процес інтерактивної взаємодії і є основним задля того, аби для працівника з інвалідністю були створені дійсно комфортні робочі умови, у яких би він міг реалізувати своє право на працю на однаковому рівні з іншими співробітниками. До того ж нова стаття 17-1 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», яка має на меті окреслити загальні засади процесу взаємодії сторін при забезпеченні розумного пристосування, містить формулювання, яке, навпаки, значно звужує можливості працівника з інвалідністю реалізувати своє право на працю шляхом забезпечення йому розумного пристосування: «У разі потреби, визначеної роботодавцем...роботодавці здійснюють заходи розумного пристосування, зокрема, але не виключно, щодо...» [8]. На думку авторів, некоректним є зазначення того, що потребу в розумному пристосуванні визначає роботодавець, оскільки ця потреба з'являється сама по собі об'єктивно, зважаючи на факт неможливості людини на рівні з іншими реалізувати свої права через певні порушення. Така потреба підтверджується відповідним висновком про функціональні обмеження особи з інвалідністю. До того ж відсутність законодавчого регулювання процесу взаємодії роботодавця з працівником в рамках забезпечення останньому розумного пристосування створює виклики не тільки для самих працівників, а й для добросовісних роботодавців, які ведуть тривалу комунікацію з працівником задля того, аби забезпечити таке пристосування, яке дійсно

відповідатиме потребам особи з інвалідністю. Проте судом тривала затримка у розгляді запиту щодо надання розумного пристосування може кваліфікуватися як дискримінація, незважаючи на те, що у цей період відбувався процес консультацій роботодавця з працівником щодо впровадження найбільш ефективного заходу.

Також наразі в Україні й досі залишається поширеною практика, коли роботодавці вимагають у працівника з інвалідністю, у тому числі й для забезпечення для нього розумного пристосування, довідку медико-соціальної експертної комісії із зазначенням повного діагнозу. Це є прямим порушенням права кожного на збереження конфіденційності медичних даних й може бути кваліфіковано як незаконне втручання в особисте життя. У свою чергу, для цілей забезпечення розумного пристосування достатнім, відповідно до європейського та американського досвіду, буде висновок про функціональні обмеження особи з інвалідністю. Саме ці дані і є ключовими для визначення індивідуального заходу розумного пристосування, на відміну від медичного діагнозу, який спричиняє ці обмеження. Саме тому доречною є чітка заборона на законодавчому рівні відповідних дій з боку роботодавців, а також визначення процедури розкриття виключно функціональних обмежень для цілей забезпечення розумного пристосування.

У сучасній світовій практиці все частішим стає використання роботодавцями штучного інтелекту для виконання різних задач, зокрема й з метою допомоги у відборі кандидатів на вакантні посади, оцінки їх компетентності. За таких обставин не виключено нерівне ставлення штучного інтелекту до тих кандидатів на посаду, які мають інвалідність, у порівнянні з іншими. Так, наприклад, алгоритми штучного інтелекту можуть кваліфікувати певні когнітивні порушення або особливості поведінки кандидатів як некомпетентність, що не відповідає вимогам для працевлаштування. Саме тому доречним є визначення на законодавчому рівні особливостей використання штучного інтелекту, зокрема й у трудових відносинах, та контролю й перевірки його діяльності з боку людини. Це, у свою чергу, може вважатися формою розумного пристосування цієї технології під індивідуальні потреби окремих осіб, які без відповідного пристосування не зможуть повноцінно користуватися тими перевагами, які вона створює. У цьому контексті важливою віхою стала б імплементація до національного законодавства України положень Регламенту (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту та вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 300/2008, (ЄС) № 167/2013, (ЄС) № 168/2013, (ЄС) 2018/858, (ЄС) 2018/1139 та (ЄС) 2019/2144 та Директив 2014/90/ЄС, (ЄС) 2016/797 та (ЄС) 2020/1828. Особливо важливою в контексті наведеного вище тезису є стаття 14 цього документу, якою регулюється питання людського нагляду при використанні штучного інтелекту у випадках, коли при своїй роботі він може нести певний ризик. Також у статті 5 згаданого регламенту забороняється розміщення на ринку послуг, а також застосування на практиці штучного інтелекту, який може використати певну вразливу ознаку людини, у тому числі й інвалідність, таким чином, який спричинить заподіяння їй значної шкоди [39].

Об'єктивні процеси цифровізації та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій уможливили реалізацію значного спектра професійних функцій у позаофісному форматі. Ця тенденція знайшла своє нормативне відображення у новій статті 17-1 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», де запровадження надомної або дистанційної роботи прямо кваліфікується як один із ефективних заходів розумного пристосування [8]. Така законодавча новела дозволяє максимально індивідуалізувати робочий простір працівника, нівелюючи фізичні та інфраструктурні бар'єри, що є особливо актуальним для забезпечення фактичної інклюзії в умовах сучасного ринку праці. Проте ця норма не конкретизує необхідності поінформування роботодавцем працівника перед початком роботи про те, що відповідна робота не може бути надомною або дистанційною через специфіку робочих обов'язків працівника. Це потенційно може викликати труднощі в контексті визначення того, чи була відмова у наданні можливості надомної або дистанційної роботи особі з інвалідністю дискримінацією як відмова у наданні розумного пристосування, або ж певна робота в силу специфіки трудових обов'язків працівника не могла бути надомною або дистанційною. Релевантні приклади подібних колізій фіксуються у вітчизняній судовій практиці вже сьогодні. Зокрема, у справі № 753/9267/25 позивачка – співробітниця комунального підприємства «Головний інформаційно-обчислювальний центр» (далі – КП ГІОЦ) – обґрунтовувала свої вимоги тим, що роботодавець з моменту запровадження воєнного стану не забезпечив їй можливість виконання функцій у дистанційному режимі, що було кваліфіковано нею як прояв дискримінації за ознакою інвалідності. Варто зауважити, що впродовж квітня-липня 2022 року працівниця, аналогічно до основної частини персоналу підприємства, перебувала у простої, зумовленому безпековими ризиками воєнного часу. Конфліктна ситуація актуалізувалася у серпні 2022 року, коли попри встановлений обов'язок працівників (зокрема й тих, чиї посадові обов'язки були ідентичні до обов'язків позивачки) відновити роботу в очному форматі, остання наполягала

на збереженні дистанційного режиму, трактуючи такий формат як обов'язковий захід розумного пристосування. КП ГІОЦ, посилаючись на те, що позивачка була відсутня на роботі з невідомих причин, не сплачувало їй заробітну плату. Саме тому позивачка вимагала стягнути з КП ГІОЦ заборгованість по заробітній платі за період з березня 2022 року по травень 2025 року, компенсувати моральну шкоду та додаткові вимушені витрати, опосередковано спричинені невиплатою заробітної плати у вказаний період. Дарницький районний суд міста Києва, який розглядав цю справу, ухвалив рішення на користь відповідача. Ключовим аргументом для ухвалення такого рішення було те, що, відповідно до довідки медико-соціальної експертної комісії, наданої позивачкою при працевлаштуванні до КП ГІОЦ, серед функціональних обмежень, які мають значення для формування умов праці, зазначалося, що позивачка «може працювати за фахом зі скороченим обсягом робіт». До того ж на момент, коли позивачка вимагала в КП ГІОЦ запровадження дистанційної роботи як форми розумного пристосування законодавством чітко не було передбачено можливості реалізації такого заходу. Натомість, відповідно до статті 60-2 Кодексу законів про працю України, «Працівник може вимагати від роботодавця тимчасове, строком до двох місяців, переведення на дистанційну роботу, якщо на робочому місці стосовно нього були вчинені дії, що містять ознаки дискримінації» [40]. Суд встановив, що, згідно з листами позивачки до КП ГІОЦ, вона першочергово вимагала надання можливості працювати дистанційно через виїзд за кордон, а не через факт дискримінації. До того ж здійснення по відношенню до неї дискримінаційних дій не підтвердилося, через що, відповідно до норм статті 60-2 Кодексу законів про працю України, позивачка не мала права на переведення на дистанційну роботу. А от реалізація такого заходу як форми розумного пристосування була неможливою через те, що, як справедливо обґрунтував відповідач, посада, на якій працювала позивачка, не передбачала можливості працювати дистанційно, й вимагала її фізичної присутності для виконання покладених на неї посадових обов'язків [41].

З метою мінімізації ризиків виникнення аналогічних правових колізій та забезпечення збалансованості інтересів сторін трудових правовідносин, вбачається за доцільне впровадження низки превентивних заходів. Такі кроки дозволять сформувати прозорий алгоритм взаємодії між суб'єктом господарювання та працівником з інвалідністю, нівелюючи підґрунтя для потенційних судових спорів.

По-перше, потребує модернізації стаття 29 Кодексу законів про працю України, яка регламентує обов'язки роботодавця щодо інформування особи до початку виконання нею трудових функцій. Зокрема, пункт 3 цієї статті щодо «прав, обов'язків та умов праці» доречно конкретизувати шляхом встановлення імперативного обов'язку роботодавця повідомляти працівника про наявність або відсутність технічної та організаційної можливості здійснення надомної чи дистанційної роботи. Попередня фіксація цього аспекту дозволить сторонам ще на стадії укладення трудового договору обумовити параметри розумного пристосування, що набуває виняткової ваги в умовах стрімкої дигіталізації виробничих процесів [40].

По-друге, стратегічно важливим вбачається запозичення досвіду провідних демократій (зокрема США, Ірландії, Великої Британії та Німеччини) щодо інституціоналізації посад Уповноважених з питань доступності. Функціональне призначення таких фахівців полягає у забезпеченні професійної експертизи та медіації в межах «інтерактивного діалогу» між працівником і роботодавцем. На рівні конкретних установ та організацій Уповноважені мають здійснювати координацію заходів із безбар'єрності та надавати об'єктивні висновки щодо відповідності запитуваних заходів пристосування критеріям розумності та пропорційності. На національному рівні – у структурі центральних органів виконавчої влади – такі посадовці мають забезпечувати моніторинг дотримання стандартів інклюзії.

Повсюдне запровадження цієї практики в Україні потребує чіткої законодавчої регламентації: від внесення відповідної професійної назви роботи до Класифікатора професій до деталізації правового статусу Уповноважених. Це дозволить їхнім висновкам слугувати вагомою доказовою базою у разі виникнення спорів щодо обґрунтованості відмови у наданні розумного пристосування, значно знижуючи навантаження на судову систему.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що дотримання принципу розумного пристосування виступає фундаментальним імперативом у системі правових засобів протидії дискримінації за ознакою інвалідності. Сучасна архітектура міжнародного та європейського права характеризується наявністю цілісної, ієрархічно вибудованої системи норм і стандартів, що детермінують зміст та обсяг зобов'язань суб'єктів права у відповідній сфері. Україна демонструє стійку динаміку нормативної конвергенції, спрямованої на системну імплементацію конвенційних та європейських стандартів у національний правопорядок, що підтверджується значним поступом у вдосконаленні регуляторної бази протягом останніх років. Зокрема, було інституціоналізовано нові для вітчизняної доктрини правові категорії та проведено ґрунтовну ревізію чинних актів на

предмет їх відповідності положенням Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, ЄКПЛ та *acquis communautaire* Європейського Союзу. Водночас критичне осмислення правозастосовної практики та масиву законодавства виявляє низку системних дефіцитів, що потребують невідкладного врегулювання, серед яких ключове місце посідають відсутність нормативно закріпленого алгоритму інтерактивної комунікації між сторонами трудових правовідносин щодо ініціювання розумного пристосування з гарантуванням конфіденційності сенситивних даних, процедурна невизначеність строків подання відповідного запиту та часових меж виконання обов'язку роботодавцем, вакуум правового регулювання у сфері застосування систем штучного інтелекту, що зумовлює ризики алгоритмічної дискримінації, а також брак термінологічної та процедурної точності при кваліфікації дистанційної форми праці як специфічного заходу адаптації. Наявність окреслених прогалин детермінує необхідність подальшої інтенсифікації законотворчої діяльності, де пріоритетним вектором розвитку національної нормативно-правової бази має стати не лише формальна гармонізація з міжнародними стандартами, а й створення дієвих механізмів їх реалізації в межах євроінтеграційної стратегії, що забезпечить перехід від декларативної до фактичної рівності осіб з інвалідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю: Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006: станом на 6 лип. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72#Text (дата звернення: 26.01.2026).
2. Загальна декларація прав людини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 26.01.2026).
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966: станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 26.01.2026).
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966: станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 26.01.2026).
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006: станом на 19 черв. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 26.01.2026).
6. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення: ДБН В.2.2-40:2018: станом на 01 вер. 2025 р. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/BN01_2101-4608-3065-1581_3065cf3f2f.pdf (дата звернення: 26.01.2026).
7. Федорович Ірина. Посібник із запобігання та протидії дискримінації для державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування й надавачів адміністративних послуг. Рада Європи, березень 2024 року. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/guide-to-preventing-discrimination19082024-1.pdf> (дата звернення: 26.01.2026).
8. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII: станом на 10 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI: станом на 30 трав. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
10. General comment No. 6 (2018) on equality and nondiscrimination. URL: <https://docs.un.org/en/CRPD/C/GC/6> (дата звернення: 26.01.2026).
11. Reasonable Accommodation for Persons with Disabilities: Exploring challenges concerning its practical implementation. Discussion Paper. Equinet Working Group on Equality Law in Practice. 2021. URL: <https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2021/03/Reasonable-Accommodation-Disability-Discussion-Paper.pdf> (дата звернення: 26.01.2026).
12. Michael Ashley Stein, Anita Silvers, Bradley A. Areheart, Leslie Pickering Francis. Accommodating Every Body. The University of Chicago Law Review. 2014. URL: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5838&context=uclrev> (дата звернення: 26.01.2026).
13. Vedtak i sak 19/203 «A v/ advokat Christopher Hansteen mot X Universitetssykehus HF v/ B». Bergen: Diskrimineringsnemnda. 2020. URL: <https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/2468/19-203-anonymisert-versjon-av-nemndas-vedtak.pdf> (дата звернення: 26.01.2026).
14. Decision 0700-30/2019/15. Advocate of the Principle of Equality. 2019. URL: <https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2021/01/Decision-Advocate-of-the-Principle-of-Equality.pdf> (дата звернення: 26.01.2026).

15. Aktenzeichen 6 A 139/17 HAL. VG Halle (Saale) 6. Kammer. 2018. URL: <https://www.landesrecht.sachsen-anhalt.de/bsst/document/NJRE001384923> (дата звернення: 26.01.2026).
16. Decision 8 CO/232/2018. Regional Court. 2019. URL: <https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2021/03/Annex-Reasonable-Accommodation.pdf> (дата звернення: 26.01.2026).
17. Labour court judgment AD 51/17. Stockholm. 2017. URL: https://www.independentliving.org/files/Sw%20Labour%20Court%20Judgment%2051-17_0.pdf (дата звернення: 26.01.2026).
18. Griffiths v The Secretary of State for Work & Pensions. Court of Appeal (Civil Division). 2015. URL: <https://employmentcasesupdate.co.uk/content/griffiths-v-the-secretary-of-state-for-work-pensions-2015-ewca-civ-1265.51db3314031649d79bd3d0fd4a3b2d57.htm> (дата звернення: 26.01.2026).
19. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.01.2026).
20. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (червень 2025 року) / Відп. за вип.: О.Ю. Тарасенко, Ю.В. Місько, Д.О. Мудрак, Т.Р. Цибульська, Д.О. Штода, Р.Ш. Бабанли. Київ, 2025. – 59 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_ESPL_06_2025.pdf (дата звернення: 26.01.2026).
21. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Договір Європ. Союзу від 07.02.1992: станом на 30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 26.01.2026).
22. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода Україна від 27.06.2014 станом на 14 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 26.01.2026).
23. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj/eng> (дата звернення: 26.01.2026).
24. Waddington, Lisa and Broderick, Andrea, Combatting Disability Discrimination and Realising Equality a Comparison of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and EU Equality and Non-Discrimination Law (October 18, 2018). Forthcoming, Maastricht Faculty of Law Working Paper - ISBN 978-92-79-92775-1. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/ssrn-3318190.pdf> (дата звернення: 26.01.2026).
25. Draft report on the implementation of Council Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation in light of the UNCRPD. 2020. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/EMPL-PR-657235_EN.pdf (дата звернення: 26.01.2026).
26. Голмз, Кет. Невідповідність: Як інклюзія формує дизайн / Кет Голмз. Пер. із англ. Леся Коцюк, Олексій Пелипенко. Київ : ArtHuss, 2024. 144 с.
27. Peter Blanck. eQuality: Web Accessibility by People With Cognitive Disabilities. Inclusion. 2015, Vol. 3, No. 2, 75–91. URL: <https://burtonblattinstitute.org/wp-content/uploads/2015-blanck-eQuality-web-accessibility.pdf> (дата звернення: 26.01.2026).
28. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02010L0013-20250208> (дата звернення: 26.01.2026).
29. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 19.12.2017 № 2249-VIII: станом на 19 груд. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2249-19#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
30. Concluding observations on the combined 2nd and 3rd periodic reports of Ukraine: Committee on the Rights of Persons with Disabilities. 2024. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/CRPD_C_UKR_CO_2-3-EN.pdf (дата звернення: 26.01.2026).
31. Про затвердження Державної цільової програми “Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю” на період до 2020 року: Постанова Каб. Міністрів України від 01.08.2012 № 706: станом на 4 черв. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-p#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
32. Про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 07.04.2021 № 285-р:

- станом на 11 черв. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2021-p#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
33. Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю, до першої доповіді України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 28.12.2016 № 1073-р: станом на 7 квіт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2016-p#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
 34. Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю: Указ Президента України від 13.12.2016 № 553/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553/2016#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
 35. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
 36. Тітко Е.В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 2 (12). 2016. С. 126-138. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ceb0fe5-23ab-48b9-ac66-6ea8f75adae7a/content> (дата звернення: 26.01.2026).
 37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю: Закон України від 15.01.2025 № 4219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4219-20#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
 38. Про затвердження принципів, критеріїв і меж розумного пристосування та універсального дизайну: Постанова Каб. Міністрів України від 17.12.2025 № 1673. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-pryntsyviv-kryteriiv-i-mezh-rozumnoho-prystosuvannia-ta-s1673171225> (дата звернення: 26.01.2026).
 39. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689> (дата звернення: 26.01.2026).
 40. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII: станом на 01 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 26.01.2026).
 41. Рішення Дарницького районного суду міста Києва від 16.12.2025 у справі № 753/9267/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127507066> (дата звернення: 26.01.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026